

Љубица Д. Весић¹
Универзитет у Београду
Учитељски факултет

ПРЕДЛОЗИ И ИМЕНИЦЕ У ПРЕДЛОШКОЈ СЛУЖБИ (ЛЕКСИКОГРАФСКИ АСПЕКТ)

Апстракт: Према пореклу, предлози се у већини граматика деле на праве, оне који су немотивисани, и неправе, оне који настају од других врста речи. Неправи предлози најчешће настају од прилога и именица, и то процесом слагања или конверзије. Један мањи број предлога настаје лексикализацијом, семантичким процесом који подразумева стварање нове лексичке јединице од одређеног облика променљиве речи. На тај начин настају предлози помоћу, поводом, крајем, путем и приликом. Међутим, њихова обрада у Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске показује да се ове речи у одређењу врсте не третирају једнако, па се поједине одређују као предлози, а друге као именице које могу имати предлошку службу. Као ни речници, ни граматике у одређењу ових речи нису потпуно усаглашене. Док се у једним оне наводе као примери предлога, у другим се сврставају у именице. Стога је основни циљ овог рада био приказ обраде предлога насталих од облика инструментала једнине именица у општим речницима српског језика. Ослањајући се на релевантну граматичку литературу, али и на Речник српског језика Матице српске и Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, покушали смо да анализом значења датих речи и примера који се наводе у речнику утврдимо њихов статус у систему врста речи. Истраживање је показало да је значење анализираних речи измењено тако да оне више немају функцију именовања, већ постају релационе речи, те је оправдано одређивати их као предлоге.

Кључне речи: морфологија, непроменљиве речи, предлози, лексикографија, речник.

¹ljubica.vesic@uf.bg.ac.rs

1. Увод – предлози као врста речи²

У граматичкој литератури предлози се обично истоветно дефинишу, при чему готово сви аутори као основне карактеристике ове врсте речи издвајају њихову несамосталност, функцију помоћних речи и позицију.

Као самосталне речи предлози немају значење, већ га остварују у контексту, тачније, у оквиру конструкција које стварају. На пример, да ли ће предлог у остварити месно (*Живим у Београду*) или временско значење (*Долазим у недељу*), зависи од значења целокупне предлошко-падежне конструкције коју твори. У појединим случајевима, о значењу односа који предлог образује може се закључити и из самог предлога. Тако се за предлог *због* може рећи да има узрочно значење (Stevanović 1938: 140), јер се искључиво користи у предлошко-падежним конструкцијама са узрочним значењем. Слично је и са предлозима који могу остваривати различита значења, али се она фреквентна издвајају као примарна. Тако се за предлоге *пре* и *после* наводи да имају временско значење јер најчешће (али не увек) служе за образовање конструкција са временским значењем (Mrazović 2009: 398), предлози *у*, *на*, *иза*, *испред* и др. имају месно значење јер образују конструкције са месним значењем итд. Међутим, у највећем броју случајева неопходно је имати у виду значење целокупне конструкције да би се могло говорити о значењу предлога.

Као самосталне јединице предлози „немају способност да врше функцију реченичног члана” (Alapović 2018: 62), због чега се обележавају као помоћне, функционалне речи. Предлози чине саставни део предлошко-падежних конструкција и, захваљујући њима, речи и синтагме остварују своју функцију и своје значење у оквиру реченице, односно они „у реченици *’служе’ другим речима*, омогућавају остваривање разних функција пуних речи” (Stevović 1960: 143).

Што се тиче њихове позиције, по правилу стоје испред именице, заменице или именичке синтагме у зависном падежу, међутим, постоје и они који се „из стилских разлога” могу наћи и иза самосталних речи – *ради*, *на супрот*, *упркос/успркос*, *унаточ* (Babić i dr. 1991: 724).

² Подстицај за овај рад настао је у току писања докторске дисертације *Прилози и предлози у општим реченицима српског језика*, одбрањене 15. 6. 2022. на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

„Promenom mesta predloga se ne menja značenje, ali se posebno ističe reč iza koje se predlog nalazi” (Mrazović 2009: 395–396).

Имајући у виду наведене карактеристике, може се закључити да су предлози непроменљиве помоћне речи које стоје испред одређеног падежног облика именске речи, и њихова основна функција је да одреде однос те речи према другим речима у реченици. Односи које предлози одређују могу бити различити и зависе од значења предлошко-падежне конструкције коју предлог твори, па они могу бити: просторни, временски, узрочни, однос циља или намере, изузимања, заједнице и сл. (Lompar 2016: 362–363, Lompar 2016a: 272, Lalević 1957: 74, Dunkova 1998: 349).

2. Настанак предлога

Према пореклу, предлози се у већини граматика деле на праве, оне који су немотивисани, попут *у, од, до, код, на, о* и др., и неправе, оне који настају од других врста речи. Као два најпродуктивнија творбена начина настанка неправих предлога аутори истичу слагање и конверзију.

При слагању, на првом месту обично се налази прави предлог, док се на другом налази предлог или именица (Klajn 2005: 160, Barić et al. 1997: 278). На овај начин настају предлози попут *између, изнад, испод, наврх, накрај, наместо* и сл.

Конверзија као творбени процес подразумева прелаз речи из једне врсте у другу без промене облика. Дакле, реч преласком у другу врсту „preuzima morfološke i sintaktičke osobine vrste kojoj je pripala, ali često ne preuzima ni morfološke osobine” (Babić 1986: 35–36). Иако се у литератури наводи да је конверзија као творбени начин најмање заступљена у српском језику (Babić 1986: 37, Klajn 2002: 6, Klajn 2003: 379), њом настаје не тако занемарљив број предлога. „Претварање речи с лексичким значењем у предлоге, а то значи у синтаксичка средства, могуће је уочити већ у латинском језику и карактеристично је за све европске језике” (Jelinek 1998: 183). Тако предлози могу настати од прилога: *пре, после, близу, широм, више*; именица: *крај, дуж, пут, чело* итд.

Као посебан начин настанка предлога издваја се лексикализација, семантички процес који подразумева стварање нове лексичке јединице од одређеног облика променљиве речи. Тако од облика инструментала

једине именица *помоћ*, *повод*, *крај*, *пут* и *прилика* лексикализацијом настају предлози *помоћу*, *поводом*, *крајем*, *путем* и *приликом*.

3. Циљ, задаци и методологија истраживања

Управо предлози који настају процесом лексикализације налазе се у центру интересовања овог рада. Будући да се налазе између двеју врста речи, именица и предлога, њихов статус може бити нестабилан. Прегледом речника, али и граматичке литературе, утврђено је да се ови предлози не третирају једнако, те је основни циљ рада био приказ обраде предлога *помоћу*, *поводом*, *крајем*, *путем* и *приликом* у општим речницима српског језика, како би се утврдио њихов статус у систему врста речи.

Истраживање је подразумевало, пре свега, ексцерпирање из речника свих оних предлога који су настали од инструментала именица: *помоћу*, *поводом*, *крајем*, *путем* и *приликом*. Код сваке издвојене речи, прво је анализирано њено значење, односно речничка дефиниција, а затим и примери који се наводе у речнику као потврда наведеног значења. Тек анализом целокупне обраде издвојених речи, њихова припадност одређеној врсти речи би се потврдила или негирала.

Будући да речник представља лингвистичко дело које прати и бележи промене у језичкој и ванјезичкој реалности и може пружити информације о томе којој врсти одређена реч припада (Gortan-Premk 1980: 108–109, Ristić 2001: 86, Ostojić 2012: 22), основни корпус истраживања чинио је *Речник српскохрватског књижевног језика* Матице српске (1967–1976), наш једини завршени вишетомни речник. Као додатни корпус употребљени су *Речник српског језика* Матице српске (2011) и *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Института за српски језик САНУ,³ као и релевантне граматике и друга лингвистичка литература⁴.

Анализом садржаја и компаративном методом сагледана је обрада издвојених речи у сва три наведена речника српског језика, а затим се,

³ Речи *помоћу*, *путем* и *приликом* не могу се наћи у РСАНУ јер је у 21. тому последња обрађена лексема глагол *покупити*.

⁴ У раду се при упућивању на коришћене речнике користе следеће скраћенице: РМС – *Речник српскохрватског књижевног језика*, Једнотомник – *Речник српског језика*, Речник САНУ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*.

уз ослањање на лингвистичку литературу, за сваку анализирану реч даје предлог за њено одређење.

4. Предлози у општим речницима српског језика

Прегледом општин речника српског језика утврђено је да многе речи стоје између двеју, па чак и трију категорија,⁵ у чему предњаче речи које се у граматицама обележавају као непроменљиве. Будући да се у реченици увек налазе у истом облику, често је за њихово одређивање важан управо контекст, „јер [...] од функције, од употребе или службе речи зависи у коју ће врсту речи ући реч и с којом службом” (Belić 2000: 191). Овакво стање у речницима приметио је и Иван Клајн, па у својој студији *Творба речи у савременом српском језику* наводи:

Сви неправилни предлози иду с генитивом. Њихов статус прилично је неодређен, јер нема јасне границе између предлошке употребе и обичне именице односно прилога с генитивном допуном. То се види по њиховом неједнаком третману у РМС (2003: 387).

Опсежнија истраживања показала су да, поред неправилних предлога, често ни прави предлози нису једнако обрађени у лексикографској литератури, па се у једном речнику одређују само као предлози, док се у речнику ширег обима, као што је Речник САНУ, одређују и другачије (в. Vesić 2022).

Будући да настају од облика инструментала једине именица, речи *помоћу*, *поводом*, *крајем*, *путем* и *приликом* налазе на прелазу између именица и предлога. Иако се ове две врсте речи по својим карактеристикама јасно разликују, истраживање је показало да наведене речи имају нестабилан положај, што потврђује и њихова обрада у *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске. Тако се поједине речи одређују као предлози, а друге као именице које могу имати предлошку службу. Оно што смо покушали да у самом раду разрешимо јесте због чега се обрада ових речи разликује од речника до речника, али и које су то диференцијалне карактеристике које би једну реч сврстале у предлоге, а другу у именице са предлошком службом, при чему оне имају једнако порекло и једнаку употребу.

⁵ У раду термин *категорија* има значење *врста речи*.

Помоћу

Реч *помоћу* се у РМС одређује као предлог који захтева иза себе именицу у генитиву, а има значење 'преко, на основу, путем кога или чега, по коме или чему'. Примери који се наводе у речнику су:

*Није могао никако тачно да определи [врсту мајмуна] ни помоћу
Брема којег је ... узаман прелиставао.*

*[Он] рачуна сав простор којим ратни брод влада помоћу својих
батерија.*

У оба наведена примера реч *помоћу* члан је предлошко-падежне конструкције у којој је именица у генитиву. Као самостална лексема *помоћу* не може остварити значење без именице иза себе, што је особина предлога као врсте речи. И у Једнотомнику се реч *помоћу* одређује као предлог истог значења које је наведено и у РМС.

Овакво одређење речи *помоћу* показује да се наведено значење које именица *помоћ* остварује у инструменталу једине довољно осамосталило да се *помоћу* третира као посебна одредница. Карактеристике које добија у реченици, односно њена несамосталност и функција помоћне речи у стварању конструкције са прилошким значењем указују на то да реч *помоћу* треба одредити као предлог.

Поводом

Реч *поводом* се у РМС такође одређује као предлог са генитивом, који има значење 'у вези с чим'. Као потврда овог значења у речнику се наводи само један пример:

– Знаш шта ми је јутрос казао поводом драме Рибарићеве?

И у Једнотомнику се *поводом* одређује као предлог истог значења, а као примери се наводе само предлошко-падежне конструкције:

поводом несреће, поводом годишњице.

Исто одређење може се наћи и у Речнику САНУ. Реч *поводом* бежи се као предлог који 'одређује околности, прилике услед којих се нешто дешава или збива'. Значење предлога *поводом* раздваја се на два

подзначања. У првом (а) има значење 'што се тиче нечега, у вези с нечим, с неким', а примери који се наводе су:

Све што је, поводом проблема првог степена, било речено о проблему уопште остаје у важности.

Шта имаш да ми поводом развода кажеш?

Дучић каже да је Митровић сувише веровао ... да је „песник друг славуја”. Поводом Митровића Дучић је писао и о романтизму.

Јакобсон је поводом Хлебњикова написао: „Поезија је језик у његовој естетској функцији”.

У другом подзначању *поводом* је синонимно предлозима *због, услед* и предлошком изразу *у поводу* (*нечега, некога*). Примери који представљају потврду овог подзначања су:

Поводом жалбе државног тужиоца против такве пресуде првостепеносуда, бечки касациони суд одобрио је пресуду првостепеносуда, а жалбу државног тужиоца одбацио као неумесну.

Као што се зна, „Минерва Г” [је] пре извесног времена потонула поводом експлозије динамита.

Мало потом, поводом почетка изградње погона једне велике фабрике из другог места, Вука позвали у плаву салу планинског хотела.

Убиство поводом кога се не врши истрага не служи ничему.

Како показује одређење у речницима, али и наведени примери, облик инструментала јединице именице *повод* осамосталио се као помоћна реч која иза себе захтева именицу у зависном падежу, у овом случају генитиву. Као предлог, реч *поводом*, како бележи Речник САНУ, развија и нова значења. Изостављањем ове речи, нарушавају се односи у реченици, а изостављањем именице која стоји иза предлога, реченица губи смисао. Дакле, несамосталност, стварање конструкција са именицом у зависном падежу, особине су које чине да се и реч *поводом* сврста у категорију предлога.

Крајем

Реч *крајем* се у РМС одређује као предлог који представља варијанту предлога *крај*. Као пример наводи се само једна реченица:

Бијелу ћу му начинити кулу на обали крајем мора слана.

Предлог *крајем* је у РМС обележен као део покрајинске лексике, због чега, претпостављамо, у Једнотомнику изостаје као одредница.

У РСАНУ се такође одређује као предлог који захтева генитив и синониман је предлозима *поред* и *покрај*. Примери који се јављају у овом речнику су:

Брда јече крајем мора слана.

Застиди се кићене дивојке, | Па крајем ње проћера чилаша.

С овог рта до свете Неђеље дугачко жало крајем воде зову Бијела.

Једном сјећаху обадвојица крајем огња.

Проћох крајем њега.

Ево мене, душо, крајем тебе.

У свим наведеним примерима реч *крајем* захтева иза себе именицу у генитиву и у реченици има функцију помоћне речи с којом именица образује предлошко-падежну конструкцију са, како се види у примерима, месним значењем.

Треба додати и да предлог *крајем* развија још једно значење. У електронском корпусу српског језика, *крајем* као предлог најчешће твори предлошко-падежне конструкције са временским значењем,⁶ које се ни у једном од анализираних речника не бележи. Неки од примера су:

Али, када он буде крајем XX века од Исе на узлазној путањи свог лутања, његова држава сна приближиће се Творцу [...]

Крајем вечери састајао се са Лорен [...]

⁶ У електронском корпусу српског језика постоји 15.322 примера у којима се јавља реч *крајем*. На једној страни у више од пола примера (63/100 реченица) *крајем* се употребљава као предлог који образује предлошко-падежну конструкцију са временским значењем (Корпус, одредница *крајем*). На основу претраге корпуса могло би се закључити да је временско значење оно које је заступљеније, међутим, ова претпоставка остаје питање за будућа истраживања.

[...] а крајем тих дана искрсле су неке околности које су могле ићи на руку његовој жељи да јој се допадне [...]

Винстон је, међутим, знао да ће се, у ствари, већ крајем текуће недеље, следовање смањити са тридесет на двадесет грама.

Београд је напустила у оно доба о ком се сад тамо говори као о златном, крајем седамдесетих.

И у случају речи *крајем*, речник при одређењу као релевантне узима оне карактеристике које је сврставају у категорију предлога, а то су, како се већ наводи, њена несамосталност, односно улога у стварању предлошко-падежних конструкција. На основу примера може се видети да предлог *крајем* остварује два значења: месно и временско. Занимљиво је да речници потоње значење не бележе иако би се оно из савремене перспективе могло сматрати уобичајеним, односно предлог *крајем* у том значењу не би морао бити обележен, као што је у случају месног значења део покрајинске лексике.

Путем

У обради речи *путем* у РМС се наводи само да је у питању инструментал од именице *пут* у предлошкој служби, а затим се упућује на одредницу *пут*. У оквиру речничког чланка именице *пут*, у осмом значењу се наводи да она у облику инструментала јединине има предлошку службу и значење 'преко, посредством, помоћу чега'. Примери који се наводе као потврда овог значења јесу:

судским путем

путем штампе

Синови му руковаху новцем већ путем банке и чека.

Путем партизанских веза потражи податке о дошљакињи.

У првом наведеном примеру не би се могло рећи да је реч *путем* предлог или да има уопште предлошку службу. Према значењу речи и њеној позицији, пре бисмо рекли да је у питању права именица, која, заједно са придевом *судски* испред себе, остварује у реченици прилошко значење. Постојање конгруентног атрибута реч *путем* сврстава у про-

менљиве, због чега се она не може одредити као предлог. Навођењем само синтагме као примера не може се рећи ни да она има предлошку службу. У осталим примерима реч *путем* постаје помоћна реч, која, заједно са именицом, образује предлошко-падежну конструкцију. Самостално узета, она не може опстати у реченици, већ захтева именицу у генитиву иза себе. Независно од функције коју има у реченици, остаје увек у истом облику, односно постаје непроменљива, што је, такође, једна од особина предлога. Осим тога, у свим осталим значењима именица *пут* задржава спону са основним значењем 'дуги и уски део земље у облику траке који служи за ходање и уопште кретање'. Као предлог, реч *путем* мења своје значење и одваја се од именице. Имајући све наведено у виду, можемо рећи да реч *путем* треба одредити као предлог. Он настаје од облика инструментала именице *пут*, али се тај облик семантички одваја од именице и прелази у категорију предлога.

У Једнотомнику се *путем* јавља као посебна одредница и одређује се двојачко, као предлог и као прилог. Значење које се наводи за предлог *путем* истоветно је оном које се наводи за именицу *путем* у предлошкој функцији у РМС: 'посредством, помоћу'. Као примери се наводе:

сазидати кућу путем кредита

добити кредит путем различитих веза

Као и у претходно наведеним примерима, и овде је реч *путем* помоћна реч која заједно са именицом гради предлошко-падежну конструкцију са прилошким значењем. Њена функција у реченици и неопходност именице да би се остварило значење указују на то да би ову реч требало класификовати као предлог.

Иако превазилази оквире овог рада, поменућемо још и одређење ове речи као прилога. Као прилог, *путем* 'казује начин на који се нешто врши или остварује и сл.', а као пример се наводи следећа синтагма:

објаснити нешто посредним путем

Ако узмемо у обзир да се испред речи *путем* јавља придев који конгруира у роду, броју и падежу са овом речју, пре бисмо рекли да је овде у питању именица *пут*, која заједно са придевом чини именичку синтагму са начинским значењем. Будући да именице као врста речи могу

остваривати различите конституентске функције у реченици и да се прилошка одредба за начин може исказати конституентским обликом инструментала без предлога (Stevanović 1986: 447–449), сматрамо да *путем* у овом примеру треба одредити као именицу, а не као прилог. Претпостављамо да је до оваквог одређења дошло према аналогiji са другим именицама чији се облик инструментала осамосталио и прешао у категорију прилога, као у случају речи *крадом*, *кришом*, *силом*, *листом* и сл. (Исто, 449).

И у хрватској лексикографији при обради речи *путем* постоји неусаглашеност. Иако се у речнику она бележи као прилог, Бранка Тафра сматра да је треба одредити и као предлог и обрађивати обе речи као две одреднице (2005: 110–111). И у нашим речницима сматрамо да треба одвојити предлог *путем* и обрађивати га као посебну одредницу.

Приликом

Реч *приликом* се у РМС одређује као именица која се, како се наводи у последњем, седмом значењу, у облику инструментала јединине налази у служби предлога са генитивом 'за изрицање времена, трајања, вршења чега', а синонимна је предлозима *за* и *при*. Као примери наводе се следеће конструкције:

приликом одбране

приликом дебате

приликом првог напада

приликом великих празника

На исти начин реч *приликом* се обрађује и у Једнотомнику, а и примери који се наводе истоветни су као и они који се наводе у РМС.

Анализа је показала да се предлошко значење речи *приликом* одваја од примарног значења које постиже као именица ('повољан тренутак, згода, пригода, случај') и притом постаје синонимно предлозима *за* и *при*, због чега би га требало одвојити и обрађивати под посебном одредницом. Будући да се реч *приликом* у овом значењу јавља само у једном облику, могло би се рећи да она постаје непроменљива. Осим

тога, у сваком наведеном примеру реч *приликом* захтева именицу у генитиву иза себе, са којом ствара предлошко-падежну конструкцију. Све овде истакнуте особине реч *приликом* одвајају од категорије именица и приближавају је предлозима, због чега би је тако и требало одређивати.

5. Предлошка служба у граматицама српског језика и другој литератури

Ни граматике, као ни речници, нису потпуно усаглашене при одређењу речи *помоћу, поводом, крајем, путем* и *приликом*. Док се у једним оне наводе као примери неправих предлога, у другим се сврставају у именице.

Тако се у једној од анализираних граматика *поводом, помоћу* и *приликом* уопште не сматрају предлозима:

Ima gramatičara koji instrumental nekih imenica u vezama kao što su *početkom veļjače, pomoću računala, posredstvom, povodom, prilikom, silom zakona, širom svijeta, većinom glasova...* smatraju prijedlozima. Iako je takva upotreba veoma bliska prijedlozima, ipak to nisu prijedlozi, nego imenice (Babić et al. 1991: 725).

Међутим, у наведеној граматици не наводи се због чега се речи попут *помоћу, поводом* и др. сврставају у именице, а не у предлоге, нити се детаљније анализирају. Свакако, не може се рећи да све именице у инструменталу јединине имају предлошко значење. Међутим, како је анализа показала, код појединих именица се само у инструменталу јединине развија значење које се одваја од примарног и осамостаљује. Сама реч заправо постаје непроменљива, што је опет приближава предлозима. Значење речи *помоћу, поводом, приликом, крајем, путем* и др. остварује се само у оквиру конструкције са именицом која долази иза њих. Будући да постају непроменљиве, несамосталне, односно преузимају особине предлога, при чему се њихово значење одваја од значења именице, било би оправдано ове речи одређивати као предлоге. Наведене примере треба разликовати од синтагми као што су *почетком вељаче, силом закона* и *већином гласова*, а које аутори такође помињу. Именице *почетак, сила* и *већина* немају предлошку употребу, јер се, заједно са именицом иза

себе, мењају по падежима (*почетак вељаче, почетка вељаче... почетком вељаче; сила закона, силе закона... силом закона; већина гласова, већине гласова... већином гласова*), док је код конструкција *помоћу рачунала, поводом развода, приликом одбране* и сл. оваква промена немогућа, а да се значење предлога сачува.

О обради речи *помоћу* у хрватској лексикографији пише и Б. Тафра, наводећи да се она у речнику с правом одређује као предлог с генитивом (2005: 110). И у другој литератури *поводом* и *помоћу* одређују се као предлози који су настали од именица у инструменталу (Ivić 1955: 145, Klajn 2005: 160, Piper–Klajn 2013: 206). Предлог *крајем* као пример се јавља тек у једној граматици (Mrazović 2009: 393), док је *путем* нешто чешће (Barić et al. 1997: 278, Klajn 2005: 160, Mrazović 2009: 393, Ivić 1955: 145, Piper–Klajn 2013: 206). Међутим, јављају се и друга мишљења, па се тако *путем* може наћи и као пример прилога (Barić et al. 1997: 275). У оквиру поглавља „Прелазак у предлоге” и Иван Клајн као примере предлога наводи оне који настају од облика инструментала именица (2003: 387).

Будући да су у потпуности преузеле улогу предлога, сматрамо да се овде анализирани речи *помоћу, поводом, крајем, путем* и *приликом* могу одредити као предлози, јер, како се у литератури наводи, „у савременом књижевном језику процес постојања предлога од падежних облика у пуном је јеку. Такве нове предлоге распознајемо по њиховој функцији (кидају синтаксички однос са глаголом и иду уз падеж – генитив), а при том *губе* стварно значење речи од које су” (Stevović 1960: 153).

6. Закључак

Анализа обраде речи *помоћу, поводом, крајем, путем* и *приликом* показала је да је неопходно утврдити каква је то реч коју називамо предлогом, а каква је она која има службу предлога и да ли је могуће повући оштру границу између њих. Према анализираним речницима, чини се да није, а до истог закључка можемо доћи и прегледом граматика. Прелазак речи из једне врсте у другу појава је која је присутна у језику, те би било оправдано речи које имају предлошку службу, а притом преузимају осо-

бине предлога, називати једноставно предлозима. Значење речи толико је измењено да „она више не служи означавању неког појма, него означава везу међу појмовима”, постала је граматичко средство (Роровић 1966: 196, 199). Када изгубе своје стварно значење и сведу се на апстрактно значење каквог односа, именице постају предлози (Stevović 1960: 153). Значења именице и предлога могу се довести у везу, јер предлог настаје процесом који И. Грицкат назива граматикалном полисемијом (1967: 226, Dragičević 2012: 104–105), али њихове морфолошке карактеристике су другачије, због чега се одвајају у засебне врсте речи.

Оваква ситуација показује да у језику постоји непревела ситуација. Поједине речи у зависности од употребе у комуникацији мењају свој статус, развијају нова значења и функције. Потребно је време да се утврди да ли ће се неко значење осамосталити, односно да ли ће доћи до тога да реч „удаљавањем од основног значења кида вез[у] са старом категоријом и неосетно, временом, прелази у другу категорију” (Lalević 1957: 30). Из савремене перспективе, будући да развијају нова значења и као предлози, сматрамо да речи *помоћу*, *поводом*, *крајем*, *путем* и *приликом* треба одређивати као предлоге, а не именице или именице које имају предлошку службу.

Извори

1. ЕК: Корпус савременог српског језика, интернет-адреса: www.korpus.matf.bg.ac.rs
2. Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika (1997), *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
3. Babić, Stjepan, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak (1991), *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
4. Klajn, Ivan (2005), *Gramatika srpskog jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Mrazović, Pavica (2009), *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

6. Пипер, Предраг, Иван Клајн (2013), *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
7. РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.
8. РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Институт за српски језик САНУ.
9. РСЈ 2011: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
10. Стевановић, Михаило (1986), Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд: Научна књига.
11. Стевовић, Игрутин (1960), *Функционална граматика српскохрватског језика*, Основи, приручник за наставнике, Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.

Литература

1. Алановић, Миливој (2018), „Речнички чланак – извор података о функционалној употреби речи”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/1, Београд, стр. 61–71.
2. Babić, Stjepan (1986), *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
3. Белић, Александар (2000), *О различитим питањима савременог језика, Изabrана дела Александра Белића* (прир. Даринка Гортан-Премк), књ. 13, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
4. Весић, Љубица (2022), *Прилози и предлози у општим речницима српског језика*, докторска дисертација, доступно на: <https://uvidok.rcub.bg.ac.rs/bitstream/handle/123456789/4750/Doktorat.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (приступљено 17. 6. 2022).
5. Гортан-Премк, Даринка (1980), „О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику”, *Наш језик*, Институт за српски језик, Београд, XXIV, св. 3, 107–114.
6. Грицкац, Ирена (1967), „Стилске фигуре у светлу језичких анализа”, *Наш језик*, Институт за српски језик, Београд, XVI, св. 4, 217–235.
7. Драгићевић, Рајна (2012), „О именицама у служби предлога”, *Јужнословенски филолог*, Институт за српски језик, Београд, LXVIII, 91–111.
8. Дункова, Татјана (1998), „Предлог као врста речи и проблеми учења српског језика код Бугара”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар, Београд, 27/2, 349–356.

9. Ивић, Милка (1955), „Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику”, *Јужнословенски филолог*, Институт за српски језик, Београд, XXII, 141–166.
10. Јелинек, Милан (1998), „Порекло и функција нове врсте предлога у српском језику”, Научни састанак слависта у Вукове дане, 27/2, Београд: Међународни славистички центар, стр. 183–189.
11. Клајн, Иван (2002), *Творба речи у савременом српском језику, Први део – слагање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
12. Клајн, Иван (2003), *Творба речи у савременом српском језику, Други део – суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
13. Лалевих, М. С. (1957), *Категорије речи српскохрватског језика*, Београд: Научна књига.
14. Ломпар, Весна (2016), *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
15. Ломпар, Весна (2016а), „Дефинисање и класификација предлога у сербохрватистичким граматицама”, *Српски језик*, Филолошки факултет, Београд, XXI, 261–276.
16. Остојић, Бранислав (2012), „Лексикографски и граматички опис језичких јединица”, (ур.) Бранислав Остојић, Радови са научног скупа *Осми лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица: Црногорска академија наука и уметности, 17–22.
17. Поповић, Љубомир (1966), „Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику”, *Наш језик*, Институт за српски језик, Београд, XV, св. 3–4, 195–220.
18. Ристић, Стана (2001), „Могућности употребе речника у настави”, *Књижевност и језик*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, XLVIII/1–2, 85–97.
19. Стевановић, Михаило (1938), „Употреба и значење предлога *због* и *ради*”, *Наш језик*, VI, Београд: Лингвистичко друштво у Београду, 139–151.
20. Тафра, Вранка (2005), *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.

PREPOSITIONS AND NOUNS IN THE FUNCTION OF A PREPOSITIONAL PHRASE (LEXICOGRAPHIC ASPECT)

According to the origin, all prepositions are divided into two groups: those that are not derived from other words and those that are derived from other parts of speech. In the Serbian language, most prepositions are formed from adverbs and nouns through the process of compounding and conversion. There are some prepositions that are formed through the process of lexicalisation. Lexicalisation is a semantic process that implies the creation of a new word from a specific form of changeable word. That is how the prepositions of *pomoću*, *povodom*, *krajem*, *putem* and *prilikom* are created. Nevertheless, different ways of approaching these words in the Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language of Matica srpska (1967–1976) show that they can be identified as prepositions and as nouns which have a prepositional function. Research have shown that neither dictionaries nor grammars of the Serbian language are consistent in the definition of these words. As is the case in some dictionaries, some grammar books identify the words of *pomoću*, *povodom*, *krajem*, *putem* and *prilikom* as propositions, and some identify them as nouns. Therefore, the aim of this research is to present the ways in which prepositions that are formed from the instrumental singular of nouns are analysed in general dictionaries of the Serbian language. Except for the Dictionary of Serbo-Croatian Literary Language of Matica srpska, in our research we use referent grammar books of the Serbian language and referent linguistic literature, as well as the Dictionary of Serbian language of Matica srpska (2011) and the Dictionary of Serbo-Croatian Literary and Colloquial language of the Serbian Academy of Sciences and Arts.. In

addition, we analyse their respective meanings and examples featured in dictionary entries in order to show their status in the system of parts of speech. Our research shows that the respective meanings of the analysed words are changed so that they no longer have a naming function but become relational words. In conclusion, we can say that it is justified to define the aforementioned words as propositions.

► **Key words:** morphology, unchangeable words, prepositions, lexicography, dictionary.